



KIMBERLY NABER, JAN D. TEN THIJE, KIMBERLEY MULDER & FREDERIKE C. GROOTHOFF

Scholieren komen in allerlei domeinen en media in aanraking met talige diversiteit en meertaligheid. En dan gaat het niet alleen over leerlingen met een andere thuistaal of taalvariëteit (migrantentalen, streektaalen, dialecten et cetera). Het halen van een brood bij het Franse bakkertje op vakantie is allang niet meer de eerste interculturele en meertalige ervaring voor een leerling buiten het klaslokaal. Ondanks de meertalige omgeving van leerlingen wordt *luistertaal* tijdens de les echter nog weinig benut. Een groot deel van de docenten Nederlands en moderne vreemde talen weet namelijk niet hoe dit in de praktijk kan worden ingezet (Van Beuningen &

Polišenská, 2019). *Luistertaal* als meertalige didactische benadering kan echter heel goed worden gebruikt in het onderwijs. *Luistertaal* kan worden omschreven als een situatie waarin gesprekspartners allebei in een andere taal met elkaar communiceren, maar elkaar kunnen begrijpen door hun receptieve vaardigheden in de taal van de ander (Ten Thije et al., 2020). Internationaal wordt *luistertaal* overigens ook aangeduid als *lingua receptiva* of *receptive multilingualism* en bij Romaanse talen vind je ook de term *intercomprehension*. Hoewel de term *luistertaal* wellicht de indruk geeft dat het om spreken en luisteren gaat, is er ook van *luistertaal* sprake wanneer mensen elkaar e-mails in verschillende talen schrijven. Oftewel, het hoeft geen mondelinge communicatie te zijn om van *luistertaal* te kunnen spreken (Ten Thije et al., 2020).

Luistertaal als meertalige didactische benadering in de klas

Handvatten om aan de slag te gaan

De laatste jaren wordt er in het onderwijs steeds meer aandacht besteed aan meertaligheid. Een mogelijke benadering hiervan is *luistertaal*. Een vakdocent Duits kan Duits tegen zijn leerlingen praten, terwijl de leerlingen terugpraten in het Nederlands. Zo begrijpen zij elkaar op basis van receptieve vaardigheden in de taal van de ander. Het belang van meertaligheid wordt ingezien door docenten Nederlands en moderne vreemde talen, maar hoe pas je dit nou toe in de klas?

Luistertaal valt onder het overkoepelende begrip *inclusieve meertaligheid*. Hieronder verstaan Backus et al. (2013) ook andere meertalige communicatiestrategieën zoals Engels als *lingua franca* (ELF), regionale *lingua franca* (RELF), codewisseling en tolken & vertalen. Hoewel deze verschillende vormen van meertaligheid ook in het onderwijs gebruikt worden, richten wij ons in dit artikel alleen op het gebruik van *luistertaal*. Het is een bekende gewoonte dat een vakdocent Duits in de brugklas Duits tegen Nederlandstalige leerlingen spreekt, terwijl de leerlingen in het Nederlands mogen terugpraten. Deze vorm van meertaligheid kreeg nooit een naam, maar is eigenlijk een voorbeeld van *luistertaal*. In dit geval is communicatie mogelijk door de taalverwantschap van deze talen, ook wel *inherente luis-*

tertaal genoemd (Bahtina & Ten Thije, 2012). Daarnaast bestaat er ook een *aangeleerde* vorm van *luistertaal*. Hierbij is communicatie mogelijk doordat de gesprekspartners eerder in aanraking zijn geweest met elkaars taal, oftewel men moet beschikken over vaardigheden in niet-verwante talen. Op deze manier wordt *luistertaal* (al dan niet bewust) in allerlei domeinen al jarenlang toegepast.

Van alle tijden

In de globaliserende wereld waarin we nu leven, is meertaligheid niet meer weg te denken. *Luistertaal* mag dan wel innoverend klinken, maar dit fenomeen bestaat al eeuwenlang. Zo gebruikten de kooplieden van de Hanze *luistertaal* al in de middeleeuwen om in verschillende

HANDVATTEN VOOR DOCENTEN

Vaststellen talen, niveaus, taalverwantschap en taalaanbod

Afhankelijk van de talen die de leerlingen en docenten spreken/verstaan, de taalniveaus hiervan, het taalaanbod van deze talen en of de talen verwant zijn, kan er worden gekozen om enkel een oefening te doen of tijdens de gehele les luistertaal toe te passen. Enkele voorbeelden:

- Brugklassers hebben al op de basisschool Engels gekregen en komen in hun dagelijks leven door sociale media, games, muziek, films en series met deze taal in aanraking. Een gehele les in luistertaal is dan ook een optie voor een meertalige start van het schoolvak Engels.
- Luistertaal kan gecombineerd worden met andere vormen van meertaligheid. Wanneer er leerlingen zijn met een migratieachtergrond, kan er tijdens het schoolvak Nederlands een oefening worden gedaan met spreekwoorden en gezegdes in de thuistalen van de leerlingen. Laat de leerlingen uitdrukkingen geven in andere talen en kijk of er vergelijkbare uitdrukkingen in het Nederlands zijn.
- Niet elke context leent zich voor luistertaal. Zo kan er voor de uitleg van complexe Franse grammatica in de brugklas worden gekozen voor de voertaal Nederlands, terwijl docenten in een later stadium of bij het doen van een rollenspel wel gebruik kunnen maken van luistertaal.
- Taalverwantschap kan ook als aanleiding worden genomen om bij een oefening met twee vreemde talen te spelen, zoals bijvoorbeeld luistertaal toe te passen met het Frans en het Spaans.
- Als je leerlingen vraagt naar hun taalsituatie thuis of in familieverband, blijkt dat leerlingen soms thuis luistertaal al gebruiken zonder te weten dat dit een naam heeft. Een dergelijk gesprek bevordert hun taalbewustzijn in verschillende domeinen.

Spreektempo en articulatie aanpassen

Begrip kan bevorderd worden door langzamer en duidelijker te articuleren; tegelijkertijd kunnen leerlingen geïrriteerd raken wanneer zij niet serieus genomen worden. Het is daarom belangrijk om te controleren of de leerlingen jouw bijdrage kunnen volgen en zo nodig je spreektempo en articulatie aan te passen.

Begrip controleren

Scholieren geven niet altijd uit zichzelf aan of ze iets niet begrijpen. Dit kan komen omdat ze dit niet durven of omdat ze in de veronderstelling zijn dat ze het wel begrijpen. Daarom is het cruciaal om begrip te controleren. Denk aan het stellen van controlerende vragen, leerlingen in hun eigen woorden informatie laten herhalen of het controleren van begrip aan de hand van visualisaties waarbij illustraties, gebaren en afbeeldingen het verhaal kunnen ondersteunen.

Meertalig bewustzijn

Voor zowel de leerlingen als docenten kan het onnatuurlijk aanvoelen om in verschillende talen tegen elkaar te communiceren, maar dit is iets waar men aan moet wennen. Daarom is het goed om luistertaal expliciet als strategie te bespreken en leerlingen bewust te maken van de mogelijkheden van hun meertalige repertoire. Zo kunnen leerlingen aan het begin van een taalcontact overleggen hoe ze willen communiceren. Wanneer ze voor luistertaal kiezen, is het belangrijk dat je bij je taal blijft en niet probeert te switchen naar elkaars taal.

talen handel te drijven (Braunmüller, 2007). Daarnaast is het verschijnsel al jaren niet meer weg te denken binnen internationale betrekkingen. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van luistertaal in de Euregio aan de Nederlands-Duitse grens tussen de Commissarissen van de Koning aan de Nederlandse zijde en de *Bezirkspräsidenten* aan de Duitse zijde. Hierbij spreken de Nederlanders Nederlands en de Duitsers Duits. Op deze manier begrijpen ze elkaar en wordt meertalige communicatie al jarenlang succesvol toegepast.

In het onderwijs in Nederland speelt meertaligheid ook al sinds mensenheugenis een rol, want hoewel voor velen het Nederlands de moedertaal was, werd er decennia geleden in het (hoger) onderwijs ook Latijn, Frans en later Engels gesproken (Devoldere, 2019). Het gebruik van luistertaal in het onderwijs is dan ook niet nieuw en wordt met de toename van mobiliteit en migratie steeds belangrijker. Sinds enkele jaren heeft de Nederlandse Taalunie het concept luistertaal omarmd en expliciet in haar taalbeleid opgenomen en stimuleert pilots.

Receptieve vaardigheden zijn natuurlijk onderdeel van het talenonderwijs, maar het grote verschil met luistertaal is dat het juist gaat om luister- en leesvaardigheden in meerdere talen. Scholieren leren zo optimaal gebruik te maken van hun meertalige repertoire, dat zij in kunnen zetten om effectief in twee talen tegelijkertijd te communiceren. Dit maakt van luistertaal een geschikte meertalige didactische benadering voor de taallessen. Deze visie wordt ook gedeeld in de voorstellen van

Het gebruik van luistertaal kan allerlei voordelen met zich meebrengen bij het leren van een vreemde taal

Curriculum.nu, waarin het belang van meertaligheid in het talenonderwijs wordt uitgewerkt (Curriculum.nu, 2019a; Curriculum.nu, 2019b). Zo wordt in het voorstel van het leergebied Engels/Moderne Vreemde Talen het fenomeen luistertaal expliciet genoemd.

Meerwaarde

Het gebruik van luistertaal kan allerlei voordelen met zich meebrengen bij het leren van een vreemde taal. Ten eerste kan het gebruik van luistertaal spreekangst wegnemen. Wanneer men zich nog niet comfortabel genoeg voelt om in de doeltaal te spreken, kan men toch aantonen het begrepen te hebben door in de 'eigen' taal te reageren. Ten tweede hebben allerlei onderzoeken aangetoond dat receptieve vaardigheden sneller te leren zijn dan productieve vaardigheden (Projectgroep Luistertaal, 2012; zie ook <www.luistertaal.nl>). Hierdoor kunnen leerlingen al snel aan de slag om in een meertalige situ-

Receptieve vaardigheden zijn natuurlijk onderdeel van het talenonderwijs, maar het grote verschil met luistertaal is dat het juist gaat om luister- en leesvaardigheden in meerdere talen



Ook het schoolvak Nederlands kan profiteren van meertaligheid in de klas

atie met anderen contact te leggen en iets voor elkaar te krijgen. Dit kan zowel in de klas als in de buitenschoolse praktijk. Ten derde is het een geschikte manier om scholieren aan de klanken van een vreemde taal te laten wennen doordat de docent al in deze taal spreekt (Ten Thije et al., 2020). Ten vierde wordt het leren van een nieuwe taal laagdrempeliger door het gebruik van luistertaal. Leerlingen zonder talenknobbel kunnen makkelijker meedoen, omdat zij in eerste instantie productief een taal kunnen gebruiken waar zij zich wel al comfortabel in voelen. Ten slotte kunnen door het kijken naar overeenkomsten tussen talen ook de verschillen worden blootgelegd. Zo leidt het gebruik van meertaligheid in talenonderwijs tot reflectie en nieuwe inzichten in meerdere talen. Zie het kader 'Handvatten voor docenten' voor concrete toepassingen voor in de les.

Het schoolvak Nederlands kan ook profiteren van meertaligheid in de klas. Ten eerste kan het gebruik van meertaligheid bijdragen aan waardering voor taal in het algemeen en aan een goed zelfbeeld van leerlingen met een meertalige achtergrond. Denk daarbij zowel aan de verschillende taalvariëteiten van het Nederlands als aan migrantentalen. Dit hangt uiteraard sterk af van de context en het taalaanbod van de betrokkenen. Op een school in Friesland met kinderen uit Syrië werden al eens oefeningen met het Arabisch, Fries en Nederlands gedaan. Taal is immers een belangrijk middel voor het uitdrukken van identiteit en het gebruik van je 'eigen' taal op school geeft een gevoel van acceptatie en erkenning (Ten Thije et al., 2020). Hierbij is een belangrijke kanttekening dat luistertaal alleen kan plaatsvinden wanneer zowel de docent als de leerlingen genoeg receptieve vaardigheden bezitten in deze taal. Dit zal ingewikkelder worden wanneer kinderen van migranten zeer uiteenlopende achtergronden hebben. Ten tweede kan het gebruik van meertaligheid bijdragen aan de sociale ontwikkeling van middelbare scholieren, omdat zij taal kunnen gebruiken als sociaal middel om te spelen met nieuwe woorden en uitdrukkingen uit een andere taal (Vermeij, 2002). Zo zie je dat leerlingen vaak Arabische en Surinaamse woorden gebruiken in de vorm van straattaal of jongerentaal. Wanneer hun meertalige vocabulaire wordt uitgebreid, kan dit ook voor andere

talen gelden. Ten slotte kan zoals al eerder is genoemd vergelijking van talen zorgen tot nieuwe inzichten. Zo kunnen leerlingen ook nieuwe Nederlandse woorden en uitdrukkingen leren wanneer ze deze vergelijken met woorden en uitdrukkingen uit andere talen.

Kortom, er zijn genoeg redenen om met luistertaal aan de slag te gaan tijdens de les. Een belangrijke kanttekening van het gebruik van luistertaal is dat het geen didactisch wondermiddel is. Luistertaal beoogt namelijk geen vervanging te zijn voor het doeltaalvoertaalprincipe. Het is een uitbreiding van het repertoire van taalleerders om met meertaligheid om te gaan. Door deze strategie een eigen naam te geven, worden docenten en leerlingen zich ervan bewust, hetgeen hun mogelijkheden vergroot om met meertaligheid om te gaan. Luistertaal is een aanvulling op het huidige talenonderwijs. ■

LITERATUUR

- Backus, A., Gorter, D., Knapp, K., Schjerve-Rindler, R., Swanenberg, J., Thije, J. D. ten, & Vetter, E. (2013). Inclusive multilingualism: Concept, modes and implications. *European Journal for Applied Linguistics*, 1(2), 179–215.
- Braunmüller, K. (2007). Receptive multilingualism in Northern Europe in the Middle Ages: A description of a scenario. In J. D. ten Thije & L. Zeevaerts (Red.), *Receptive multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (p. 25–47). John Benjamins.
- Bahtina, D., & Thije, J. D. ten. (2012). Receptive multilingualism. In C. A. Chapelle (Red.), *The encyclopedia of applied linguistics*. John Wiley & Sons.
- Beuningen, C. van, & Polišenská, D. (2019). Meertaligheid in het voortgezet onderwijs: Een inventarisatiestudie naar opvattingen en praktijken van talendocenten. *Levende Talen Tijdschrift*, 20(4), 25–36.
- Curriculum.nu. (2019a). *Leer gebied Engels/MVT*. <https://www.curriculum.nu/download/voorstellen-engels-moderne-vreemde-talen/>
- Curriculum.nu. (2019b). *Leer gebied Nederlands*. <https://www.curriculum.nu/download/voorstellen-nederlands/>
- Devoldere, L. (2019, 28 maart). *We moeten zo meertalig mogelijk worden*. De lage landen. <https://www.de-lage-landen.com/article/overeind-in-babel>
- Projectgroep Luistertaal. (2012). Gebruik luistertaal en mensen begrijpen je. *Taalschrift*, 90. <http://taalschrift.org/editie/90/gebruik-luistertaal-en-mensen-begrijpen-je>
- Thije, J. D. ten, Gulikers, E., & Schoutsen, K. (2020). *Het gebruik van luistertaal in de praktijk: Een onderzoek naar meertaligheid in de bouw, de gezondheidszorg en het onderwijs in Nederland en Vlaanderen*. Taalunie; Universiteit Utrecht.
- Vermeij, L. (2002). De sociale betekenis van straattaal: Interetnisch taalgebruik onder scholieren in Nederland. *Pedagogiek*, 22(3), 260–273.